

СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Яроменко В. І.

*методист кафедри методики викладання і змісту освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
пров. Нахімова, 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1119-4907
odesanauka@gmail.com*

Ключові слова: педагогічні умови, педагогічні системи, цінності, ціннісні орієнтації, реформа загальної середньої освіти, старша школа.

У статті подано авторське бачення педагогічних умов, які сприяють процесу формування ціннісних орієнтацій у старшокласників закладів загальної середньої освіти сучасної України. Для визначення вказаних педагогічних умов автор виявив їх трактування у науковій літературі з педагогіки та відповідне (формальне, орієнтовне) їх представлення в основних законодавчих актах України.

У статті також представлені розуміння поняття ціннісних орієнтацій у сучасній українській педагогічній науці та їх кореляція з наявними та чинними нормативно-правовими актами нашої держави. Робиться висновок про недостатнє формулювання ціннісних орієнтацій як у законодавчому, так і в науковому полі.

Автор статті зазначає, що саме поняття «педагогічні умови» не набуло свого конкретного вираження. Є ціла низка авторських визначень та авторського бачення педагогічних умов сучасних українських дослідників. Як наслідок, практично всі українські вчені в галузі педагогіки середньої, професійної та вищої школи визначають педагогічні умови відповідно до свого титульного предмета, будь-то правознавство, зарубіжна література чи фізичне виховання. Через це іде процес аналізу того, як формуються ціннісні орієнтації старшокласників виключно з точки зору конкретного педагога-предметника і його суб'єктивного бачення цього процесу крізь призму власного предмета.

Як наслідок, автор статті спробував неупереджено підійти до визначення і характеристики тих педагогічних умов, завдяки яким і формуються ціннісні орієнтації серед старшокласників закладів загальної середньої освіти та запропонував їх структуру.

STRUCTURE OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Yaromenko V. I.

Methodologist at the Department of Teaching Methods and Content of Education

Municipal Institution of Higher Education

“Odesa Academy of Continuing Education of the Odesa Regional Council”

Nakhimova lane, 8, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1119-4907

odesanauka@gmail.com

Key words: *pedagogical conditions, pedagogical systems, values, value orientations, reform of general secondary education, high school.*

The article presents the author's vision of pedagogical conditions that contribute to the process of formation of value orientations among high school students of institutions of general secondary education in modern Ukraine. To identify these pedagogical conditions, the author analyzed the presented definitions in the scientific literature on pedagogy and their corresponding (formal, indicative) mention in the main legislative acts of Ukraine.

The article presents an understanding of the concept of value orientations in modern Ukrainian pedagogical science and their correlation with existing and current normative legal acts of our state. The conclusion is made about the insufficient formulation of value orientations both in the legislative and scientific fields.

The author of the article notes that the very concept of “pedagogical conditions” in domestic science has not received its specific expression. There are a number of author's definitions and visions of the pedagogical conditions of both Soviet and modern Ukrainian scientists. As a result, almost all Ukrainian scientists in the field of pedagogy of secondary, vocational and higher education determine the pedagogical conditions in accordance with their title subject, whether it is law, foreign literature or physical education. Therefore, there is a process of analyzing how the value orientations of high school students are formed exclusively from the point of view of a particular subject teacher and his subjective vision of this process through the prism of his own subject.

As a result, the author of the article tried to impartially approach the definition and characterization of those pedagogical conditions, thanks to which value orientations are formed among high school students of general secondary education institutions and proposed their structure.

Постановка проблеми. В умовах моральної кризи сучасного суспільства (причому не лише українського) та реформи загальної середньої освіти – поступового впровадження вимог Концепції Нової української школи (далі – *НУШ*) – актуалізується проблема трансформації ціннісних орієнтирів учнів старшої школи. До того ж змінюється підхід і до самого поняття *цінностей*. Ціннісні орієнтації, притаманні поколінню сучасників незалежності України (тим паче людям, які свій життєвий шлях розпочинали ще за радянських часів), станом на 2023 рік певною мірою не є тотожними цінностям, які, з одного боку, під впливом реалій сьогодення й масової культури формуються у теперішньої української молоді, а з іншого – стикаються з оновленими європейськими цінностями, що останніми роками поши-

рюються в нашій країні. В європейських спільнотах розсуваються межі толерантності, на що мусить шукати ефективну відповідь Україна в контексті укріплення власної європейської самоідентичності. Отже, мають бути визначені нові *педагогічні* і *соціальні* умови, завдяки яким можна корегувати суспільно-орієнтований та загальнолюдський (загальноціннісний) контури змісту освіти у випускних класах української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська педагогічна наука приділяє увагу проблемі визначення педагогічних умов у формуванні ціннісних орієнтацій різних категорій здобувачів освіти. Але комплексні розвідки, які б системно характеризували процес формування ціннісних орієнтацій старшокласників загальноосвітніх закладів та необхідні для цього педаго-

гічні умови, відсутні. Вважаємо, що причиною є те, що відповідні публікації належать здебільшого представникам конкретних освітніх галузей освіти, які аналізують зазначену проблему переважно в рамках – методологічних і світоглядних – своїх навчальних дисциплін. Прикладами таких підходів є роботи М. І. Богданової [6], Н. О. Дячук [10].

Чимало уваги в дослідженнях українських авторів приділяється розкриттю засобами не лише педагогічної, але й психологічної науки поняття «цінності» й вивченню системи їх формування в учнів. Чи не найголовнішою рисою публікацій вітчизняних учених є конкретизація того, які саме цінності та з якою метою мають формуватись (О. М. Вознюк [8], О. В. Кабацька [12]). На поточний момент вітчизняна наука ще не вийшла на рівень універсального визначення структури й властивостей педагогічних умов процесу формування ціннісних орієнтирів старшокласників.

Мета статті – описати названі властивості таких педагогічних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське законодавство визначає тривалість профільної середньої освіти як три останні роки навчання – 10–12 класи [2]. Водночас поняття ціннісних орієнтацій учнів старшої школи унормовується дещо «розпливчато»: цінності як засади державної політики у сфері освіти фактично згадуються лише у статті 6 Закону України «Про освіту». Серед цінностей виділяються людиноцентризм, верховенство права, гуманізм, демократизм, виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції України та законів України, нетерпимості до їх порушення, формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками, формування громадянської культури та культури демократії тощо [1]. Про набуття старшокласниками ціннісних орієнтацій ідеться в Постанові Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» [3]. У цьому документі вказано, що предмети освітніх галузей «Мова і література» і «Суспільствознавство» є основними з точки зору формування в учнів ціннісних орієнтацій. Хоча це завдання стосується і предметів інших освітніх галузей.

Характеризуючи умови й принципи навчання, описуючи сутність і характер діяльності закладів загальної середньої освіти, закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» фак-

тично, хоча й досить «умовно», рамково визначають і педагогічні умови, за яких у старшокласників будуть формуватися ціннісні орієнтації [1; 2]. Нормативно-правова база залишає конкретизацію, методологію, методику, освітні технології зоною відповідальності та впливу педагогічної науки та вчителів-практиків.

Терміни «цінності» та «ціннісні орієнтації» були введені до філософського, а згодом і до педагогічного обігу ще у XIX ст. Набагато пізніше з'явилися їхні визначення. В «Енциклопедії освіти» ціннісні орієнтації тлумачаться як відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ за рівнем їхньої значущості для людини [11, с. 991].

Українська педагогічна наука визначає ціннісні орієнтації не як статичний, а насамперед як динамічний, а головне – складний компонент (комплекс) у рамках освітнього процесу. Дослідники наполягають на особистісному вимірі ціннісних орієнтацій. Причому цінності, які формуються у тому числі й у старшокласників, мають свою ієрархію як у процесі формування, так і в процесі подальшого ставлення до них. Аналіз опрацьованих наукових публікацій показав, що вони формуються у циклі мовознавчих та суспільствознавчих предметів [6; 10; 14; 18]. Між тим на ціннісні орієнтації можуть і мають суттєво впливати уроки та навіть гурткові заняття інших освітніх циклів (наприклад, з фізичного виховання [4; 18]).

Термін «педагогічні умови» постійно фігурує в назвах дисертаційних та інших досліджень різного рівня під час виокремлення предмета та мети наукових розвідок. Орієнтація дисертаційних робіт на розробку педагогічних умов, на думку Є.М. Хрикова, носить прецедентний характер. Це не обґрунтовано теоретично, але є проявом певних стереотипних уявлень та їх трансформації в традиційні підходи до проведення досліджень [19, с. 12].

Поняття «педагогічні умови», «умова» для характеристики педагогічних систем і нині трактуються неоднозначно. А. М. Алексюк, А. А. Аюрянайн, П. І. Підкасистий розглядають педагогічні умови як чинники, що впливають на процес досягнення мети. При цьому поділяють їх на: зовнішні (позитивні відносини викладача і учня та/або студента; об'єктивність оцінки освітнього процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо) та внутрішні (індивідуальні властивості учнів та/або студентів, тобто стан здоров'я, властивості характеру, досвід, навички, мотивація і т. д.) [15, с. 136]. Дефініцію «педагогічні умови» О. Г. Бражнич характеризує як обставини, що сприяють розвитку

чи гальмуванню навчально-виховного процесу. Вони визначаються як комплекс засобів, наявних у навчального закладу для ефективного здійснення навчально-виховного процесу [7, с. 31]. Своєю чергою В.М. Манько визначає педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [13, с. 155]. На думку О. М. Пехоти, педагогічні умови є тією категорією, що визначає систему певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені. Саме вони необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети [17, с. 46]. Своєю чергою А. Т. Ашерів і В. Г. Логвіненко стверджують, що педагогічні умови повинні носити системний характер, мати чітко визначену структуру та забезпечувати зв'язки між елементами цієї структури, враховувати особливості професійної підготовки студентів (у нашому випадку все це стосується і освітньої діяльності старшокласників – авт.) [5, с. 40–43]. Слушною для нашого дослідження є думка Г. В. Голубової. Дослідниця зазначає, що педагогічні умови – це особливості організації навчально-виховного процесу, які детермінують результати виховання та освіти, забезпечують цілісність навчально-виховного процесу, гармонійний розвиток особистості, зокрема створюють сприятливі можливості для виявлення та розвитку обдарованості [9].

Найбільш повне, на наш погляд, розкриття терміна «педагогічні умови» пропонує А. В. Панібратська. Вона акцентує увагу на тому, що педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей, обставини, завдяки яким реалізуються компоненти технологій [16].

Усі наведені вище визначення є близькими за своєю сутністю, незважаючи на те, що вони стосуються створення педагогічних умов у різних освітніх середовищах (виходячи з фаху авторів та спрямованості їхніх робіт). Більшість дослідників до *традиційних педагогічних умов* відносять дотримання принципу органічного поєднання різних видів діяльності, створення ситуацій успіху на уроках, моделювання проблемних виробничих ситуацій у майбутній професійній діяльності, використання особистісного підходу у формулюванні завдань, складання диференційованих за рівнем складності завдань тощо.

Ми пропонуємо розподіляти педагогічні умови на зовнішні, внутрішні та організаційні.

Зовнішні педагогічні умови розділимо на три категорії. До зовнішніх педагогічних умов *першої категорії* віднесемо об'єктивні умови:

природно-географічні й кліматичні, суспільні і соціокультурні (або навіть цивілізаційні), функціонально-виробничі (особливості локації навчання й проживання, сам заклад загальної середньої освіти, навіть конкретні класні приміщення). Педагогічні умови цієї категорії сприймаються учнями як абсолютно природні, які змінити неможливо. Умови цієї категорії вже виступають носіями відповідних цінностей, знайомих учням старшої школи ще з дитинства (ми не розглядаємо специфіку міграційних ситуацій). Об'єктивний характер названих умов не викликає сумнівів серед підлітків більшості соціальних, релігійних, національних чи інших груп. Зовнішні умови *другої категорії* спираються на позитивні взаємини вчителя та учня, об'єктивне оцінювання перебігу освітнього процесу, психолого-педагогічний клімат у формальному (класному) колективі. Педагогічні умови цієї категорії носять більш суб'єктивний характер, і вони прямо чи опосередковано впливають на процес формування ціннісних орієнтацій у учнів старшої школи. Зовнішніми умовами *третьої категорії* є вплив засобів масової інформації, соціальних мереж, особистісного оточення старшокласника (найближчі родичі, друзі, діячі культури, спорту, політики, особи зі статусом «морального авторитету»). Формування ціннісних орієнтацій у старшокласників через вплив цієї категорії педагогічних умов суб'єктивізується через внутрішні педагогічні умови.

Своєю чергою *внутрішні педагогічні умови* пропонуємо розділити на дві групи: а) морально-психологічні, естетичні, індивідуальні властивості характеру старшокласників, стан здоров'я, досвід, уміння, навички, мотивація тощо; б) навчально-матеріальні, шкільно-гігієнічні.

Ці дві групи внутрішніх педагогічних умов є взаємозалежними, і в процесі формування ціннісних орієнтацій вони синхронно впливають на учнів старшої школи, хоча фактори впливу умов другої групи ми розглядаємо як непринципові. Водночас будь-яка педагогічна умова першої групи може мати визначальний статус.

Названі вище *традиційні педагогічні умови* в поєднанні з обставинами, що сприяють прискореному розвитку чи гальмуванню освітнього й виховного процесів (у тому числі й докладно розроблені навчальні матеріали та програми, вдало підібрані методики викладання, які забезпечують формування у старшокласників ціннісних орієнтацій у вимірі дієвих взаємозв'язків учителів і учнів у позитивній атмосфері результативної співпраці), утворюють *організаційні педагогічні умови*.

Висновки та перспективи подальших розробок. Встановлено, що педагогічні умови формування цінностей і ціннісних орієнтацій учнів старшої школи є складною теоретичною конгломерацією. Ми

пропонуємо вивчати такі педагогічні умови опосередковано – як ієрархічну сукупність організаційних форм, методів, прийомів, засобів координації освітнього й виховного впливу на учнів для мотивації та стимулювання ефективного саморозвитку особистісних здібностей та якостей, базових компетентностей, спрямованих на становлення цілісної особистості.

Виокремлено структуру «середовища» педагогічних умов, які безпосередньо сприяють формуванню ціннісних орієнтацій. Це можна вважати відправною точкою для подальшої психолого-педагогічної систематизації та конкретизації педагогічних умов у сфері формування ціннісних орієнтацій у старшій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII станом на 02 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.07.2023).
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX станом на 05.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 03.07.2023).
3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 станом на 01 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n245> (дата звернення: 03.07.2023).
4. Ажиппо О.Ю., Мосейчук Ю.Ю., Курнишев Ю.А., Боднар І.Р. Педагогічні умови формування духовно-ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Спецвипуск. Причорноморськ. Видавничий дім «Гельветика». 2020. С. 206–211.
5. Ашерев А.Т., Логвіненко В.Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків : Українська інженерно-педагогічна академія. 2005. С. 117–125.
6. Богданова М.І. Формування ціннісних орієнтацій учнів під час вивчення зарубіжної літератури в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти. *Вісник Бердянського педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 3. С. 138–142.
7. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг. 2001. 238 с.
8. Вознюк О.М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Часопис Київського гуманітарного університету*. 2017. Вип. 4. С. 88–92.
9. Голубова Г.В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm.
10. Дячук Н.О. Формування ціннісних орієнтирів школярів у процесі вивчення іноземної мови. *Ціннісні орієнтири у сучасному світі: теоретичний аналіз і сучасний досвід* : збірник матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль : Вектор. 2020. С. 11–113.
11. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / за ред. В.Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер. 2008. С. 1040.
12. Кабацька О.В. Виховні аспекти формування ціннісних орієнтацій школярів, зокрема гуманістичних, естетичних та екологічних, на заняттях валеологічного гуртка. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах* : збірник наукових праць. Запоріжжя : КПУ. 2013. Вип. 33. С. 489–496.
13. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості* : збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Логос. 2000. Вип. 2. С. 153–161.
14. Матвієнко І.О. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів на шкільних уроках правознавства. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 41. 130–134.
15. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навчальний посібник / А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий, В.А. Козаков та ін. Київ : ІСДО. 1993. 336 с.
16. Панібратська А.В. Зміст поняття «педагогічні умови». URL: <http://surl.li/hadj1>.
17. Пехота О.М., Будак В.Д., Старева А.М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навчальний посібник. Київ : В-во А.С.К. 2003. С. 240.
18. Саїнчук М.М. Формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів у процесі фізичного виховання. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. Київ. 2012. Вип. 2. С. 68–73.
19. Хриков Є.М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. Черкаси. 2022. Вип. 4. С. 5–10.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy (2017). Pro osvitu [About education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Zakon Ukrainy (2020). Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (2012). Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [On approval of the State standard of basic and comprehensive general secondary education] dated November 23, 2011, № 1392. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n245>.
4. Azippo, O.Yu., Moseychuk, Yu.Yu., Kurnyshev, Yu.A., Bodnar I.R. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia dukhovno-tsinnisnykh oriientsatsii starshoklasnykiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Pedagogical conditions for the formation of spiritual and value orientations of high school students in the process of physical education]. *Innovative pedagogy: scientific journal of the Black Sea Research Institute of Economics and Innovation*. Special issue. P. 206–211.
5. Asherov, A.T., Logvinenko, V.G. (2005). Metody i modeli otsinky pedahohichnoho vplyvu na rozvytok piznavalnoi samostiinosti studentiv [Methods and models of assessment of pedagogical influence on the development of students' cognitive independence]. Kharkiv: UIPA. P. 117–125.
6. Bogdanova, M.M., Bogdanova, M.I. (2020). Formuvannia tsinnisnykh oriientsatsii uchniv pid chas vyvchennia zarubizhnoi literatury v 10–11 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity [The formation of value orientations of students during the study of foreign literature in 10–11 grades of general secondary education institutions]. *Bulletin of Berdyansk Pedagogical University*. Issue 3. P. 138–142.
7. Brazhnych, O.G. (2001). Pedahohichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions of differentiated education of students of a comprehensive school]: diss. ... candidate Ped. Sciences: 13.00.07. Kryvyi Rih.
8. Vozniuk, O.M. (2017). Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia tsinnisnykh oriientsatsii yak chynnyk natsionalnogo vykhovannia uchnivskoi molodi [Psychological and pedagogical conditions for the formation of value orientations as a factor in the national education of schoolchildren]. *Journal of the Kyiv Humanities University*. Issue 3. P. 88–92.
9. Golubova, G.V. (2017). Pedahohichni umovy rozvytku obdarovanosti studentiv [Pedagogical conditions for the development of students' giftedness]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm.
10. Dyachuk, N.O. (2020). Formuvannia tsinnisnykh oriientyriv shkoliariv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Formation of value orientations of schoolchildren in the process of learning a foreign language]. *Value orientations in the modern world: theoretical analysis and modern experience: a collection of materials of reports of the participants of the II International Scientific and Practical Conference*. Ternopil: Vector. 2020. P. 11–113.
11. Kremen, V.G. (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Acad. ped. of Sciences of Ukraine / chief editor. V.G. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter. P. 1040.
12. Kabatska, O.V. (2013). Vykhovni aspekty formuvannia tsinnisnykh oriientsatsii shkoliariv, zokrema humanistychnykh, etychnykh ta ekolohichnykh, na zaniattiakh valeolohichnoho hurtka [Educational aspects of the formation of value orientations of schoolchildren, in particular humanistic, ethical and ecological, in the classes of the valeological circle]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Issue 33. P. 489–495.
13. Manko, V.M. (2000). Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiino-piznavalnogo interesu do spetsialnykh dystsyplin [Didactic conditions for the formation of students' professional and cognitive interest in special disciplines]. *Socialization of personality: coll. of science Ave. of the National Pedagogical University named after M. Drahomanov*. Issue 2. P. 153–161.
14. Matvienko, I.O. (2008). Pedahohichni umovy formuvannia tsinnisnykh oriientsatsii uchniv na shkilnykh urokakh pravoznavstva [Pedagogical conditions for the formation of students' value orientations in school legal studies]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Issue. 41. P. 130–134.
15. Aleksyuk, A.M., Ayurzanain, A.A., Pidkasisty, P.I., Kozakov, V.A. (1993). Orhanizatsiia samostiinoy roboty studentiv v umovakh intensyfikatsii navchannia: navchalniy posibnyk [Organization of independent work of students in the conditions of intensification of studies]: training manual. Kyiv: ISDO. P. 336.
16. Panibratska, A.V. (2021). Zmist poniattia «pedahohichni umovy» [The content of the concept of “pedagogical conditions”]. Retrieved from: <http://surl.li/hadjl>.
17. Pehota, O.M., Budak, V.D., Stareva, A.M. (2003). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii [Preparation of the future teacher for the implementation of pedagogical technologies]: teaching manual. Kyiv. P. 240.

18. Sainchuk, M.M. (2012). Formuvannia tsinnisnykh oriantatsii v sferi fizychnoi kultury i sportu uchniv starshykh klasiv u protsesi fizychnoho vykhovannia [The formation of value orientations in the field of physical culture and sports of high school students in the process of physical education]. *Theory and methodology of physical education and sports*. Issue. 2. P. 68–73.
19. Khrykov, E.M. (2022). Pedagogichni umovy v strukturі naukovoho znannia [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge]. *Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series: "Pedagogical Sciences"*. Issue. 4. P. 5–10.